

SANT PERE, EN TEMPS DEL ROMÀNIC: A LA RECERCA DE L'ARQUITECTURA OBLIDADA.

Domènec Ferran i Gómez. Director del Museu de Terrassa.

Recepció i acceptació: agost del 2019

Resum: L'església de Sant Pere presenta una estructura arquitectònica complexa a causa de les diverses transformacions de diferents èpoques, tant anteriors al període romànic (part del transsepte i la capçalera) com posteriors. La nau romànica ens ha arribat despullada de totes les seves possibles decoracions interiors i exteriors. Només la façana sud, la porta d'entrada i la cornisa conserven una decoració escultòrica molt degradada que destaquem en aquest estudi.

Paraules clau: Edifici de Sant Pere. Escultura romànica. Cornisa. Permòdol. Representacions profanes i quotidianes. Picapedrers.

Abstract: The church of Sant Pere presents a complex architectural structure due to the different transformations from different eras, both before the Romanesque period (part of the transept and the chancel) and afterwards. Nowadays, this Romanesque building is stripped of all its possible interior and exterior decorations. Only the south façade, the entrance door and the ledge preserve a very degraded sculptural decoration that we highlight in this study.

Keywords: Sant Pere building, Romanesque sculpture, ledge, corbel, profane and everyday representations, stonemasons.

L'edifici

L'església de Sant Pere actualment presenta una estructura arquitectònica complexa a causa de les diverses transformacions i acoblaments d'elements de distintes èpoques, tant anteriors al període del romànic (part del transsepte i la capçalera) com posteriors (Capella de Sant Valentí i del Sagrament). I algunes altres que les unien amb Sant Miquel i varen ser retirades a finals del segle XIX.

No disposem de dades documentals sobre la construcció de l'edificació romànica de Sant Pere. La documentació ens dona algunes pistes sobre dos períodes en què es fan donacions testamentàries específiques per les obres de millora arquitectònica: la primera al final del mandat del prior de la Canònica de Santa Maria, Guerau, i l'inici del prior Pere de Balbs, entre els anys 1155 i 1168, i la segona durant els darrers anys del prior Balbs, entre els anys 1177 i 1186.

De mitjans del segle XIII, de l'any 1249, tenim el reconeixement per part dels parroquians de Sant Pere dels comptes d'unes obres, no sabem quines, a Ramon d'Amatller i els seus, suposem, mestres d'obres. I del mateix any, el pagament dels deutes per l'encàrrec de les obres realitzades a la mateixa església pel seu treball i el dels seus socis i mestres (d'obres).

L'edifici ha estat intervingut i restaurat en diverses ocasions. La primera coneguda i documentada la va practicar l'arquitecte diocesà Francesc de Paula Villar i Lozano, arquitecte de la Real Academia de San Fernando, a qui s'havia encarregat un dictamen sobre el deteriorament del conjunt monumental, que va presentar el 10 de

1. Església de Sant Pere des del torrent de Santa Maria. Dibuix de Lluís Rigalt i Farriols. Any 1842.

2. Capçaleres de les Esglésies de Sant Pere, darrer terç del segle XIX. Fotografia estereoscòpica de I. Pauli i L. Bartrina. Arxiu MdT.

març de 1862. Entre altres propostes, pel que fa a l'edifici de Sant Pere, es plantejava la intervenció en els paraments i façanes i en l'enderroc dels edificis del diaca o del campaner que s'hi adossaven. De fet, aquest enderroc és l'única actuació que es va portar a terme en aquest moment. Entre els anys 1895 i 1896, l'arquitecte diocesà Francesc de Paula Villar i Carmona, fill de l'arquitecte que havia fet el dictamen i el projecte, va executar les importants obres de restauració de l'església de Sant Pere, que varen donar la fesomia actual de l'edifici. Pel que fa a la nau, hem de destacar la intervenció de l'arquitecte Jordi Ambrós i Monsonís, entre els anys 1975 i 1982, en què es varen repicar tots els arrebossats dels murs interiors i es va posar al descobert el sistema constructiu romànic.

La darrera intervenció a l'edifici s'executa segons el projecte d'Esther Colls i Rissech i Alfred Pastor i Mongrell, els anys 2013 i 2014. Pel que fa a la nau romànica, s'atiranta i es restauren la coberta, la cornisa, la porta d'entrada i els murs exteriors.

3. Planta de la Seu d'Ègara en el període del romànic. MdT.

4. Església de Sant Pere. MdT

La construcció romànica

L'edifici romànic de Sant Pere, orientat d'est a oest, es redueix a la nau única de planta rectangular i composta de tres murs i sense connexió amb part del transsepte, amb campanar d'espada de dos ulls a l'extrem que s'eleva al mur oest. Es va construir des de l'oest fins a arribar a les restes existents i adaptar-s'hi de manera bastant matussera. Acaba amb l'arrencament d'un mur transversal, mai existent o desaparegut.

Està construït en fileres irregulars, amb un aparell poc uniforme, format per còdols, pedres escapçades i alguns carreus.

Ens ha arribat despulat de totes les seves possibles decoracions interiors i exteriors. Només la façana sud, amb la porta d'entrada i la cornisa, conserva una decoració escultòrica molt degradada.

La decoració de l'**espai interior** en una església romànica venia determinada per la ubicació de l'altar: a la capçalera s'hi posava el màxim interès decoratiu i didàctic, era el principal punt d'atenció, tant per a les pintures murals com per a altres elements del mobiliari litúrgic, com les taules d'altar i els baldaquins. En el cas de Sant Pere, no tenim capçalera romànica i, per tant, la decoració era la mateixa de l'etapa anterior de l'edifici, amb el retaule d'obra i el paviment de mosaic de tesselles.

5. Sant Pere. Nau interior. MdT.

6. Sant Pere. Façana principal.

7. Sant Pere. Porta d'entrada i finestres.

A la nau, la decoració existent es redueix a una línia d'impоста motllurada amb secció triangular, correguda, al punt d'arrencament de la volta de canó i que voreja les dues finestres d'esqueixada simple del mur sud, formant un guardapols. No és present, però, al mur oest. Per les pintures gòtiques que encara es conserven al mur nord podríem pensar en una decoració romànica, de la qual, però, no tenim cap testimoni.

L'espai exterior el configurava la ubicació de la porta d'entrada, lloc de trànsit iniciàtic al temple, el pas de l'espai profà al sagrat. Era habitual vestir-les de relat iconogràfic amb elements escultòrics de pedra tallada i pintada. En alguns casos complementaven l'ornamentació de la porta, els pòrtics, els absis i les finestres i les cornises.

Ancestralment els llocs d'entrada es vestien amb representacions simbòliques, i se'ls atribuïen efectes apotropaics, de protecció i salvaguarda dels mals. En l'art romà eren habituals els caps d'animals i màscares que representaven divinitats i esperits. Els cristians van crear la seva pròpia simbologia i van rebutjar les paganes, però aquestes creences populars estaven tan arrelades que van sobreviure a l'edat mitjana.

La nostra porta és molt simple, formada per quatre arquivoltes llises de secció rectangular en degradació al gruix del mur. I un guardapols que ressegueix l'arc semicircular de la mateixa manera que a les dues finestres.

A les cornises, per la seva ubicació en alçada, sota el ràfec de la coberta, i per tant d'una visualització més difícil, s'hi representava una iconografia menys litúrgica: eren espais amb representacions més profanes i quotidianes, en certa forma marginals i en alguns casos obscenes.

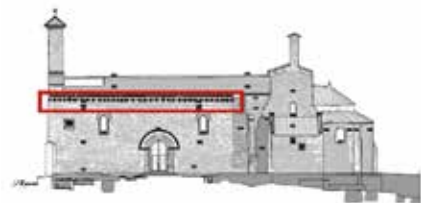
Aquests temes menors segurament formaven part de la tradició profana transmesa pels tallers de picapedrers, ja que la decisió dels temes litúrgics decoratius no depenia d'ells sinó dels promotors de les obres, ja fossin civils o eclesiàstics.

L'estricta separació entre els elements sagrats i profans es va determinar molt més enllà del romànic. No podem pensar que al món medieval tot era repressió i foscor. De fet, va ser el Concili de Trento, en la sessió del 3 de desembre de 1563, que va eliminar aquesta tipologia d'imatges de les esglésies.

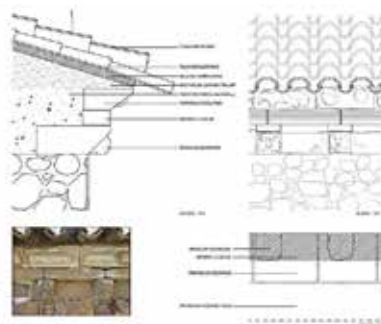
El que sí que es constata és un relatiu interès historiogràfic a Catalunya per aquesta temàtica marginal.

El canvi de sistema constructiu, del que es defineix com a romànic ple (segle XII i posterior), contraposat al denominat primer romànic (segle XI), el determina l'expansió de models arquitectònics del territori al nord dels Pirineus. La documentació existent no ajuda gaire a clarificar aquesta expansió, però es constata l'arribada d'artesans forans que formaran els picapedrers locals. Això provoca l'aparició de noves construccions, com seria el cas nostre de Sant Pere, però també reconstruccions, com a Sant Cugat del Vallès.

La decoració escultòrica romànica s'integra sempre a l'arquitectura, tant pel que fa als claustres com a les esglésies, i tractar-la separatament planteja força problemes. El

8. Sant Pere. Façana principal. Cornisa esculpida. Projecte Esther Colls i Alfred Pastor.

9. Sant Pere. Detall constructiu de la cornisa. Projecte Esther Colls i Alfred Pastor.

seu moment més prolífic a Catalunya és al segle XII i s'allarga fins al XIII. En aquesta època coincideixen arquitectes i escultors. En aquest moment s'afegeixen portalades monumentals a edificacions anteriors (Ripoll, Rodes, Vic...). En altres edificis, ni catedralicis ni monacals, les manifestacions seran més pobres i rudimentàries.

La cornisa

A la façana sud de l'església i sota el ràfec de la coberta, es conserva la cornisa contínua esculpida, amb un fris de 37 carreus rectangulars decorats amb relleus, imposta correguda entremig i 35 permòdols amb relleus, que la sustenten.

Els carreus estan decorats amb motius vegetals, zoomòrfics i fantàstics. Sota els carreus hi apareix una línia d'imposta contínua, motllura amb tres acanaladures, sostinguda per 35 permòdols o mènsules de forma i mides similars que representen caps humans i donen una sensació cilíndrica.

El fris de 37 carreus esculpits sota el ràfec amb les teules segurament era la part més important de la decoració de la cornisa. El seu estat de conservació actual, molt deteriorat per l'exposició a la intempèrie, no permet una identificació clara. No podem saber si es tractava d'escenes decoratives individuals o si formaven un fris amb tema iconogràfic comú. De la totalitat de les lloses de diverses mides, pel que fa als motius vegetals, se'n poden reconèixer tan sols dues amb algun tipus de planta o flor, emmarcant un objecte sense identificar. De les zoomorfes, es reconeixen dues escenes d'animals enfrontats, i uns sis quadrúpedes, un d'ells sembla que arrossegui un carro i un altre de llargada desproporcionada. Uns possibles éssers fantàstics o grotescos apareixen en cinc carreus similars. De la resta, molt deteriorats, tan sols veiem botons circulats i ovalats sobresortint.

Els 35 permòdols, en general, tenen un treball escultòric molt rudimentari: els caps arrodonits, amb trets facials poc treballats, amb ulls petits ametllats i celles ben marcades, nassos grans. Les boques presenten una ondulació del llavi inferior més

10. Sant Pere. Cornisa esculpida i campanar.

11. Sant Pere. Cornisa. Carreus zoomorfs.

12. Sant Pere. Cornisa. Carreu amb animal de tir.

13. Sant Pere. Cornisa. Carreus geomètrics.

14. Sant Pere. Cornisa. Carreus vegetals.

15. Sant Pere. Cornisa. Carreus grotescs.

16. Sant Pere. Cornisa. Permòdol amb cap.

17. Sant Pere. Cornisa. Permòdol amb cap amb tonsura i mentó sobresortint.

18. Sant Pere. Cornisa. Permòdol amb cap amb tonsura.

19. Sant Pere. Cornisa. Permòdol 35, amb cap diferent.

20. Monestir de Sant Cugat del Vallès. Claustre.

21. Església de Sant Joan d'Isil. Façana amb cornisa esculpida.

marcat que el superior, amb el mentó sobresortint. Els cabells hi són representats i marquen la tonsura pròpia de personatges religiosos. Les orelles només són presents en pocs caps. La peça número 35, la més a l'oest, és diferent, més petita, sense tonsura i més finament elaborada. En general, és una representació tosca, en la qual els trets facials es configuren amb petites incisions, i la monotonia temàtica tan sols la trenca la combinació de personatges religiosos i seglars.

Veient totes aquestes consideracions, no podem definir cap estil concret que pugui situar la decoració de la cornisa dins el panorama de l'escultura romànica catalana. Tan sols podem definir una cronologia, lligada a la construcció de la nau de l'església a la segona meitat del segle XII.

La decoració de les cornises, en el romànic català, té una evolució molt clara.

Al primer romànic del segle XI, els elements principals són les bandes llombardes i les arcuacions cegues, com seria el cas de l'església de Santa Maria d'Ègara.

22. Església de Sant Llorenç de Salardú. Façana amb cornisa esculpida.

23. Església de Sant Llorenç de Salardú. Permòdol amb cap amb tonsura.

24. Església de Nostra Senyora de Baldós. Montanyana. Permòdol angular amb cap.

25. Església de Santa Eulàlia d'Unha. Permòdol vegetal.

Al romànic ple, del segle XII, es prodiga més varietat, provinent de França. Un primer grup on s'afegeixen als arcs llombards les mènsules esculpides, com per exemple a Sant Cugat. Un segon grup, amb permòdols que sostenen una motllura on descansen les teules, com a Solsona o Sant Joan de les Abadesses. Al final del segle XII i XIII, la cornisa és més complexa i treballada i pren un valor decoratiu, tant en els frisos com en els permòdols, com en el cas de la Seu Vella de Lleida i la catedral de la Seu d'Urgell. Aquest seria també el nostre cas de Sant Pere.

Algunes similituds

Només podem apuntar aquí alguns exemples de cornises, amb permòdols amb similituds temàtiques, formals i estètiques, sense cap relació aparent de taller ni de proximitat geogràfica i fins i tot de difícil influència. L'única pista a seguir seria l'expansió al segle XII amb el romànic ple des dels Pirineus, dels models arquitectònics i els artesans corresponents, picapedrers i escultors, situades gairebé totes casualment al Pirineu Oriental, la Vall d'Aran i el Pallars: Sant Joan d'Isil, Sant Llorenç d'Isavarre, Santa Maria de Covet, Sant Andreu de Salardú, Sant Miquel de Vielha, Santa Eulàlia d'Unha, Santa Maria de Baldós a Montanyana i Sant Pol a Sant Joan de les Abadesses.

Bibliografia

ALAVEDRA I INVERS, SALVADOR. *Les obres de restauració de l'església parroquial de Sant Pere de Terrassa a finals del segle XIX*. Terrassa, 1978.

AMBRÓS I MONSONÍS, JORDI. "Obres de restauració a l'antiga seu del bisbat d'Ègara". Barcelona: Quaderns d'Estudis Medievals, 2, 1980.

BARTAL, RUTH. "La coexistencia de los signos apotropaicos cristianos y paganos en las entradas de las iglesias románicas". Madrid: Archivo Español de Arte, 262, 1993.

CABESTANY I FORT, JOAN. F.; MATAS I BLANXART. M. TERESA; PALAU I BADUELL, JOSEP M. *El romànic de la Vall d'Àneu*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005.

DIVERSOS AUTORS. "Les esglésies episcopals de Santa Maria, Sant Pere i Sant Miquel de Terrassa". Vol 18. Catalunya Romànica. El Vallès Occidental. El Vallès Oriental. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991.

DIVERSOS AUTORS. *La imagen en el edificio románico: espacios y discursos visuales*. Palencia: Fundación Santa Maria la Real del Patrimonio Histórico, 2015.

FERRAN I GÓMEZ, DOMÈNEC. *Ecclesiae Egarenses. Les esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Barcelona: Lunweg, S.L, 2009.

PUIG I USTRELL, PERE; RUIZ I GÓMEZ, VICENÇ; SOLER I GIMÉNEZ, JOAN. *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, 2001.

PUIG I USTRELL, PERE; RUIZ I GÓMEZ, VICENÇ; SOLER I GIMÉNEZ, JOAN; CAPELLADES I RIERA, ALAN. *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1203-1291*. Barcelona: Fundació Noguera, 2013.